

نقش جریان‌های فضایی در فرایند خزش روستایی

(مطالعه موردی: ناحیه سلیمان آباد)

دکتر حسن افراخته^۱ - نویسنده مسئول

دکتر فرهاد عزیزپور^۲

محمد رمضان جورن‌بیان^۳

The Impact of spatial flows on rural sprawl process (Case study: Solaiman Abad Region)

دریافت: ۱۳۹۱/۹/۵

پذیرش: ۱۳۹۱/۱۲/۱۵

Received: 25/Nov/2012

Accepted: 5/Mar/2013

Hasan Afrakhteh¹

Farhad Azizpour²

Mohammad Ramazan Jornbyan³

Abstract

Cities and villages are considered as two main components of geographical foundation of any area which have special relations based on their socio-economic and spatial characteristics. Rural-urban linkages are the results of interactions between rural settlements and urban centers of a region. These linkages are created due to the different flows of people, goods, information, technology, and innovation between urban and rural areas which in turn create many socio-economic and cultural changes in rural environments. The aim of the present study is to identify the internal and external spatial flows of rural settlements and their role and effects on the formation and expansion of the rural sprawl processes. The study area is Solaiman Abad located in rural division (Dehestan) of Golijan in Tonekabon County. Required data were collected through documentary and the field study by completing questionnaire and doing interview with rural household heads, rural council members, and rural managers. For data analysis, some software and methods are applied including: GIS, SPSS, descriptive statistics and statistical test (linear regression). The results show that two dominant spatial flows in the study area are population flows and capital flows which cause the spatial-physical changes of the region. Some factors such as unplanned expansion of cities, changes occurred in settlement textures, expansion of industrial and service units and increasing housing construction have caused the rural sprawl and have led to destroying fertile agricultural lands of the region.

Keywords: Spatial Flows; Flow of people; Flow of Capital; Rural Sprawl; Solaiman Abad Region.

چکیده

شهرها و روستاها به عنوان مراکز اصلی تجمع انسان‌ها و شکل دهنده اصلی بنیان‌های جغرافیایی یک ناحیه می‌باشند که دارای روابط خاص با تکیه بر ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی و فضایی با یکدیگر هستند. پیوندهای روستایی - شهری پدیده‌های حاصل از تعامل دوسویه سکونتگاه‌های روستایی و کانون‌های شهری در عرصه منطقه‌ای است که به سبب جریان‌های مختلف از جمله جریان افراد، کالاها، اطلاعات، فناوری، نوآوری و مانند آن پدید می‌آید. این گونه جریان‌ها منشأ دگرگونی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محیط‌های روستایی می‌باشد.

هدف این تحقیق بررسی جریان‌های فضایی درونی و بیرونی سکونتگاه‌های روستایی و نقش و اثرگذاری آنها بر شکل‌گیری و گسترش فرایند خزش روستایی می‌باشد. ناحیه مورد مطالعه تحقیق را ناحیه سلیمان‌آباد، در دهستان گل‌یجان از شهرستان تنکابن تشکیل می‌دهد. داده‌های مورد نیاز از طریق بررسی میدانی، تکمیل پرسشنامه خانوار، شورا و دهیار در روستاهای مورد مطالعه و برخی اسناد بدست آمده است. داده‌های جمع‌آوری از طریق نرم‌افزار GIS، SPSS، آمار توصیفی و آزمون آماری (رگرسیون خطی) تجزیه و تحلیل شده است. نتیجه نشان می‌دهد که جریان جمعیت و جریان سرمایه دو جریان غالب فضایی ناحیه بوده که سبب تحولات فضایی، کالبدی در ناحیه شده است. گسترش فیزیکی کالبدی لجام‌گسیخته و تغییرات بافت سکونتگاهی، گسترش واحدهای خدماتی - کارگاهی، افزایش ساخت و ساز در بخش مسکن موجب پدیده خزش روستایی شده که تخریب زمین‌های زراعی و باغی را در پی داشته است.

کلیدواژه‌ها: جریان‌های فضایی؛ جریان سرمایه؛ جریان جمعیت؛

خزش روستایی؛ ناحیه سلیمان آباد.

1. Professor of Geography and rural Planning, Kharazmi University

eMail: afrakhteh@tmu.ac.ir

2. Assistant Professor of Geography and Rural Planning, Kharazmi University

3. MA Geography and Rural Planning, Kharazmi University

۱. استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

پست الکترونیک: afrakhteh@tmu.ac.ir

۲. استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۳. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

مقدمه و طرح مسأله

شهرها و روستاها به عنوان مراکز اصلی تجمع انسان‌ها و شکل دهنده اصلی بنیان‌های جغرافیایی یک ناحیه می‌باشند که دارای روابط خاص با تکیه بر ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی و فضایی با یکدیگر هستند. این کانون‌های سکونتگاهی در گذر تاریخ و به تبعیت از شرایط مکانی و زمانی آن ناحیه، شاهد دگرگونی اساسی در ساختار و کارکرد خود بوده‌اند. بدنبال، تغییر در فضای محیطی اینگونه جوامع روابط و پیوندها و نوع مناسبات میان این دو عرصه جمعیتی دستخوش تحولات بنیادین گردیده است (شمس‌الدینی و همکاران، ۱۳۹۰، ۲). تغییرات مزبور در برخی موارد مبتنی بر روابط یک‌سویه و در برخی موارد دیگر مبتنی بر روابط دوسویه است که در چهارچوب پیوندهای روستایی - شهری معنا می‌یابد. پیوندهای روستایی - شهری پدیده‌ای حاصل از تعامل دوسویه سکونتگاه‌های روستایی و کانون‌های شهری در عرصه منطقه‌ای است که به سبب جریان‌های مختلف از جمله جریان افراد، کالاها، اطلاعات، فناوری، نوآوری و مانند آن پدید می‌آید. این گونه جریان‌ها در بستر دگرگونی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جاری، بویژه در کشورهای در حال توسعه، با تنوع و تقویت اشتغال در محیط‌های روستایی همراه است (سعیدی، ۱۳۹۰، ۱۶۹). بر این مبنا پیوندهای روستایی - شهری را می‌توان از دو منظر یا دو سطح مورد بررسی قرار داد: الف) پیوندها در عرصه فضا (همچون جریان افراد، کالاها، سرمایه، اطلاعات، فناوری و حتی مواد زاید) و ب) تعامل در سطح بخش‌ها (تعامل بخشی)، شامل فعالیت‌های روستایی که در نواحی شهری به انجام می‌رسند یا فعالیت‌هایی که اغلب به عنوان فعالیت شهری طبقه‌بندی می‌شود (همچون صنعت و خدمات)، اما در نواحی روستایی جریان دارند (سعیدی، ۱۳۹۰، ۲۱۷). پیوند فضایی در قالب‌ها و چارچوب‌های متعددی سکونتگاه‌های روستایی را متأثر می‌کند بطوری که روند رشد و تحول پذیری سکونتگاه‌های روستایی وابسته به این جریان‌ها است. با گسترش این پیوندها، ساختارها و کارکردهای روستایی با رویه جدید دگرگون می‌شود. زیرا، نحوه و دامنه روابط موجود میان شهر و روستا به صورت‌های گوناگون بر شکل‌پذیری، رشد و توسعه سکونتگاه‌های روستایی و همچنین بر روابط درونی و بیرونی آنها اثر می‌گذارد (سعیدی، ۱۳۷۷، ۱۲۳). به عبارتی، پیوندها طی فرایندهایی براساس کنش متقابل بین کانون‌های جمعیتی به گونه‌ای متعادل و پایدار شکل می‌گیرد و یا بر اثر کنش متقابل منفی گسست می‌یابد. بر همین اساس جریان‌ها و پیوندها بر حسب قدرت، شدت و جهت غالب حرکت در ساختار شبکه‌ی فضایی تعیین‌کننده سطح نسبی توسعه و بالندگی مراکز جمعیتی به شمار می‌آیند (تقی‌زاده، ۱۳۸۴، ۵). این

جریانات در همه عرصه‌ها صرفاً ماهیتی روستایی - شهری نداشته بلکه در ساختار شبکه‌ای دارای ماهیت روستا به روستا نیز است. بدین معنی که برخی از سکونتگاه‌های روستایی براساس نقش‌هایی (اجتماعی-اقتصادی و ...) که دارند از تعاملات عملکردی بر مبنای جریاناتی نظیر سرمایه، مواد اولیه، کالا، مردم و ابداعات و نوآوری با یکدیگر می‌باشند. این تعاملات متأثر از بسترهای نظام اسکان و نظام اجتماعی - اقتصادی غالباً زمینه‌های تحولی مثبت را فراهم می‌سازند. ولی در برخی از مواقع به جهت عدم وجود یکی از اجزای نظام‌های باز گفته و یا ضعف در ایفای مناسب نقششان زمینه‌های شکل‌گیری پدیده‌های غیر متعارف نظیر خزش روستایی را فراهم می‌سازند. در گسترده فضایی کشور ایران، این پدیده اگر چه در مقایسه با پدیده خزش شهری از اهمیت کمتری برخوردار است. ولی، بعضاً در برخی از نواحی روستایی نظیر ناحیه روستایی سلیمان‌آباد به جهت مکانیزم‌های اقتصاد بازار (نظام شبه سرمایه داری) نظیر جریان سرمایه‌های شهری و روستایی و جریان جمعیت از نقاط روستایی و شهرهای پیرامونی، تقاضا را برای خرید زمین با هدف ایجاد واحدهای مسکونی و کارگاه‌های صنعتی - خدماتی افزایش داده است. این پدیده در کنار تقاضای روستاییان ساکن در ناحیه سلیمان‌آباد برای تغییر فعالیت از بخش کشاورزی به صنعت و بویژه مسکن و خدمات (متأثر از جریان سرمایه‌های شهری و روستایی) بسترهای شکل‌گیری پدیده خزش روستایی را در این ناحیه سبب شده است. پیامد حاصل از این پدیده، نظام کاربری اراضی را شدیداً دچار تحول کرده و منجر به گسترش کالبدی لجام گسیخته روستا و بلعیدن اراضی باغی و زراعی شده است. به طوری که، این اراضی در بین نقاط روستایی ناحیه بویژه در حاشیه محور اصلی منجر به تولید فضاهاى جدید شده است. فرایند پدیده خزش در این ناحیه به شدتی است که در آینده زمینه اتصال فیزیکی بافت کالبدی این روستاها را فراهم خواهد کرد.

هدف اصلی تحقیق شناسایی جریانات فضایی درونی و بیرونی سکونتگاه‌های روستایی و شناسایی نقش و اثرگذاری جریانات فضایی بر شکل‌گیری و گسترش فرایند خزش روستایی می‌باشد. بنابراین این فرضیه مورد بررسی قرار می‌گیرد که گسترش دامنه جریانات فضایی سکونتگاه‌های محدوده مورد مطالعه منجر به شکل‌گیری پدیده خزش روستایی شده است. شناخت ابعاد این پدیده دارای اهمیت است. زیرا، بنا بر اطلاعات موجود و بررسی‌های انجام گرفته مطالعه مشخصی در زمینه پدیده خزش روستایی در کشور صورت نگرفته است. این پدیده جدید که در برخی از مناطق روستایی کشور در حال گسترش است بستر ساز تغییرات محیطی، اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی این گونه روستاها

اثر فرایند خزش ۴۱ درصد کاهش یافته است. بر همین اساس، تراکم مسکن و پهن‌شدگی مساکن در مناطق روستایی و زمین‌های بکر به ۷۱ درصد رسیده است (Robinson et al, 2005, 51 - 72). قادرمزی در پایان‌نامه خود با عنوان «تحولات ساختاری - کارکردی روستاهای حریم شهر سنندج در فرآیند گسترش فضایی شهر (طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۵۵)» به مطالعه پرداخته است. نتایج تحقیق ایشان نشان می‌دهد که شهر سنندج طی سه دهه اخیر رشد شتابانی در افزایش جمعیت و همچنین در گسترش سطح داشته، به گونه‌ای که خزش پیوسته این شهر طی دوره مذکور هشت روستا را با تمام زمین‌های زراعی، باغی و مراتع پیرامون در بافت خود ادغام کرده است (قادرمزی، ۱۳۸۸، ۱۳۴-۱۲۰). سعیدی و حسینی اصل (۱۳۸۶) در مطالعه‌ای با عنوان «ادغام کلانشهری سکونتگاه‌های روستایی با نگاهی به کلانشهر تهران و پیرامون» به بررسی نقش کلانشهر تهران بر روی سکونتگاه‌های پیرامون خود پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد، الگوی متمرکز فضایی کلانشهر تهران زمینه‌ساز دگرذیسی بسیاری از روستاهای کوچک و بزرگ و پدیدار مجموعه‌ای بدقواره و بی‌هویت از سکونتگاه‌های پیرامونی شده است. از طرفی، روستاهای پیرامونی طی این فرایند دگرگونی با تغییرات همسان روبه‌رو نشده‌اند (سعیدی و حسینی حاصل، ۱۳۸۶، ۱۷-۸). سراج در مقاله «راهبرد امرار معاش به عنوان مفهومی از پیوندهای روستایی - شهری» نشان داده است که مزرعه‌های کوچک، توزیع نابرابر زمین در روستاها موجب کاهش تولید و جریان محدود محصولات کشاورزی به شهرها شده است با این حال کمبود زمین منجر به تقویت پیوندهای روستایی - شهری از نظر جریان مردم (روستا به شهر) و فعالیت غیرکشاورزی شده است (Seraj, 2007, 3). این مقاله روی فرایند خزش روستایی به طور خاص متمرکز شده است. از این نظر، این بررسی نیز سایر بررسی‌ها که پدیده خزش روستایی را در کنار خزش شهری بررسی کرده‌اند، متمایز می‌گردد.

مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی و به لحاظ ماهیت موضوع جز تحقیقات بنیادی - کاربردی است. جامعه آماری مورد نظر این تحقیق، ناحیه روستایی سلیمان‌آباد - شامل روستاهای عماریه، سیف محله، کشکو، جل آخوند محله، آخوند محله و سلیمان‌آباد - است که در دهستان گلیجان شهرستان تنکابن قرار دارد (شکل ۱). با استفاده از روش تعیین حجم نمونه کوکران (حافظنیا، ۱۳۸۰، ۱۱۴-۱۲۰)، از مجموع جامعه آماری

شده است. شناخت علمی عوامل شکل‌گیری این پدیده می‌تواند به کاهش تغییرات منفی کمک کرده و از بروز بحران‌های آینده در ابعاد زیست محیطی و اقتصادی - اجتماعی جلوگیری نماید.

پیشینه تحقیق

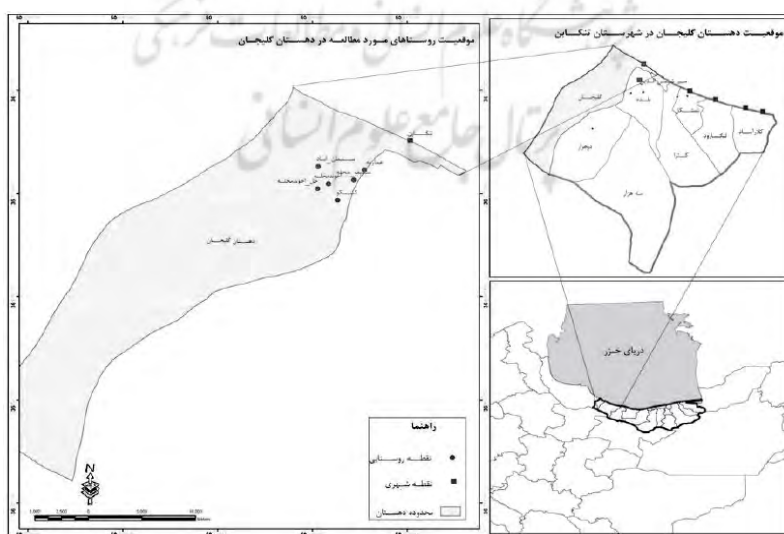
اگلین در مقاله‌ای با عنوان «منطقه روستایی جدید: بررسی خزش روستایی»، خزش شهری را در برابر خزش روستایی قرار می‌دهد. او خزش روستایی را حاصل گسترش روستاها به خارج و به هم پیوستن آن با روستای بعدی تفسیر می‌کند. به اعتقاد وی الگوی جدیدی در منطقه روستایی در حال ظهور است که نیاز به درک و شناخت آن می‌باشد و لازم است که محدودیت‌ها و راه‌های جلوگیری از آن شناسایی شود (Eglin, 2010, 9). همچنین سوبالد در مطالعه‌ای با عنوان «تعریف و ترسیم خزش روستایی با استفاده از داده‌های سرشماری ۱۹۹۰ - ۲۰۰۰ آمریکا»، مناطق مسکونی، کاربری‌های کم تراکم در خارج شهرها و شهرهای کوچک را شناسایی کرده است. نتایج تحقیق وی گویای این مطلب است که استفاده زمین، توسعه مسکونی پراکنده در خارج از حومه شهرها با تراکم پایین و هم چنین توسعه تجاری نواری شکل در خارج از امتداد جاده‌های شهری در سال حدود ۱۰ تا ۱۵ درصد در حال رشد است (Theobald, 2003, 1-6). اوینگ و همکاران در تحقیقی با عنوان «سنجش پراکندگی و تاثیرات آن»، پراکنده رویی را با ویژگی‌هایی شامل تراکم پایین در توسعه‌های مسکونی، جدایی مراکز کار و خرید، کمبود فعالیت‌ها در مراکز شهر و محدودیت در انتخاب مسیرهای سفر معرفی کرده‌اند. این ویژگی‌ها، در نهایت موجب انتخاب چهار عامل تراکم، کاربری‌های مختلط، مرکزیت و دسترسی شده است. سرانجام، از طریق متغیرها و عوامل تهیه شده، پراکنده روی در ۱۰۱ منطقه شهری در آمریکا اندازه‌گیری شده است (Ewing et al, 2008, 31). هوس و لاثروپ در مقاله‌ای با عنوان «فشار بر روی زمین و شاخص‌های خزش شهری»، نشان می‌دهد که پدیده خزش دارای اثرات و هزینه‌های بالای زیست محیطی و اجتماعی - اقتصادی است که به عنوان یک چالش بزرگ برای برنامه‌ریزی و مدیریت کاربری اراضی در قرن آینده محسوب می‌گردد (Hosse & Lathrop, 2003, 159 - 175). رابینسون و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «۲۵ سال پراکندگی در منطقه سیاتل و افزایش مدیریت برای حفاظت از محیط زیست» نتیجه گرفته که سکونتگاه‌های خارج شهری و حومه شهری به یکدیگر متصل شده‌اند. این در حالی است که، زمین‌های سکونتگاه روستایی و زمین‌ها بکر و قطعه قطعه شده زیستگاه‌های جنگلی بر

تبدیل شده به دیگر کاربری‌ها (مسکونی - تجاری ...)، تغییر در کاربری اراضی منفصل از بافت روستاها و میزان گسترش روستا در سطح مورد سنجش قرار گرفته است.

مبانی نظری

پیوندهای روستایی - شهری^۱ حاصل تعامل دوسویه سکونتگاه‌های روستایی و کانون‌های شهری در عرصه منطقه‌ای است. از لحاظ نظری تحقیق این گونه جریان‌ها در بستر دگرگونی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جاری، به ویژه در کشورهای در حال توسعه، با تنوع و تقویت اشتغال در محیط‌های روستایی همراه است. بر این مبنا پیوندهای روستایی - شهری را می‌توان از دو منظر، پیوندها در عرصه فضا و تعامل در سطح بخش‌ها مورد بررسی قرار داد (سعیدی، ۱۳۹۰، ۲۱۶). این تحقیق روی پیوندهای فضایی (جریان جمعیت و جریان سرمایه) و به عبارتی بروی جریانات فضایی تاکید و تمرکز دارد. خزش شهری^۲ و اصطلاح خزش^۳ از میانه ۱۹۴۰ وارد ادبیات کاربری اراضی شده است و بعنوان پیشوندی برای کلمه شهر به کار گرفته می‌شد (Engle, 2003:1). بر همین مبنا خزش شهری (پراکنش افقی) الگوی نسبتاً جدیدی در سکونتگاه‌های انسانی است که گردهم آمدن اتفاقی مساکن با تراکم و توسعه نواری شکل تجاری ایجاد شده و معلول کاربرد وسیع اتومبیل است (Ewing, 1997, 107). برخی دیگر از پژوهشگران خزش شهری را عبارت از توسعه کم تراکم، پراکنده، تنک و جسته و گریخته شهری، توسعه ناپیوسته و گسترش به طرف عرصه‌های خارج از محدوده و نواحی کم تراکم شهری همراه با تسلط

نمونه‌ای برابر با ۲۴۵ خانوار مشخص شده است. توزیع تعداد نمونه‌ها در سطح روستاها بر اساس نسبت برخورداری آنها از کل خانوار ناحیه بود. افراد نمونه در این تحقیق، به صورت تصادفی انتخاب گردیدند. داده‌های مورد نیاز برای تبیین خزش روستایی و جریانات فضایی از روش میدانی، فنون مشاهده و پرسشنامه استفاده شده است. با توجه به فرضیه تحقیق و بر مبنای تعریف عملیاتی مفاهیم اصلی (متغیر مستقل و وابسته) دو نوع پرسشنامه (پرسشنامه خانوار، پرسشنامه شورا/دهیاری) تهیه و تنظیم گردیده است. برای مطالعه میزان تغییر و افزایش ساخت و سازها به عنوان بخشی از تحولات کالبدی روستاها، از ابزار نقشه و عکس هوایی روستاهای مورد مطالعه استفاده شده است. روش‌های آماری نظیر آمار توصیفی و رگرسیون خطی برای تحلیل جریانات فضایی و تاثیر آن بر روی خزش روستایی مورد استفاده قرار گرفته است. برای تدوین شاخص جریان سرمایه متغیرهایی چون میزان سرمایه‌گذاری در بخش مسکن، میزان سرمایه‌گذاری در بخش خدمات، کارگاهی، صنعتی، میزان سرمایه‌گذاری در بخش مغازه و خدمات، میزان سپرده‌گذاری، میزان درآمد خانوار، میزان پول حاصل از فروش زمین استفاده شده است. برای تألیف شاخص‌های جریان جمعیت تغییر در تعداد جمعیت و خانوار، نرخ مهاجرت، میانگین نرخ رشد دوره ۱۳۹۰-۱۳۶۵، تعداد مهاجرین وارد شده از روستاهای اطراف، تعداد مهاجرین وارد شده از شهرهای اطراف و میزان جابجایی نیروی کار از روستاها به شهر بهره گرفته شده است. متغیر وابسته تحقیق خزش روستایی است. این متغیر توسط معیارها و شاخص‌هایی در ارتباط با جریانات فضایی نظیر وسعت اراضی زراعی و باغی روستاها در سال‌های ۱۳۹۰ - ۱۳۷۲، میزان اراضی

شکل (۱): نقشه موقعیت جغرافیایی محدود مورد مطالعه

1. Rural - Urban Linkage
2. Urban Sprawl
3. Sprawl

فائق آمد. از طرفی، این بحث در مورد نظریه‌های توسعه و برنامه‌ریزی‌هایی که در حوزه روابط شهر و روستا به مطالعه می‌پردازند حائز اهمیت است. مایک داگلاس اعتقاد دارد که این پارادایم بر موانع اصلی برنامه‌ریزی مانند تقسیم‌بندی برنامه‌ریزی به برنامه‌ریزی شهری و روستایی باید غلبه کند. زیرا در برنامه‌ریزی‌های غالب شهرها نسبت به حوزه پیرامون خود جدا در نظر گرفته می‌شوند. همچنین بیشتر مدل‌ها فضایی و برنامه‌ریزی‌های توسعه بر گره‌های شهر بیشتر تمرکز داشته تا بر نواحی روستایی لذا برای تشخیص اجزای نظام فضایی ناحیه متغیرهای محلی در پیوند روستایی - شهری بکار گرفته شود (Douglass, 1998, 12-15). پیوندهای روستایی - شهری چه در سطح بخش‌ها و چه در سطح فضا اغلب دچار تشدید تغییرات در سطح کلان از جمله تعدیل ساختاری^۱ و اصلاحات اقتصادی^۲ قرار می‌گیرند. علاوه بر این ماهیت و مقیاس پیوند روستایی - شهری تحت تاثیر زمینه‌های محلی از جمله سطح دسترسی به دارایی‌های (طبیعی، فیزیکی، مالی، اجتماعی و انسانی) قرار دارد. و این در حالی است که بسیاری از خانواده‌های فقیر در مناطق شهری و روستایی از پیوندهای روستایی - شهری به عنوان یک استراتژی بقا^۳ استفاده می‌کنند. ولی خانواده‌های ثروتمند از آن به عنوان بخشی از استراتژی انباشت^۴ بهره می‌برند (Mushi, 2003, 1). در نتیجه، جریاناتی که در عرصه فضا رخ می‌دهد ضرورتاً ماهیت دوسویه ندارند. در واقع جریانات فضایی دارای شدت و ضعف هستند. به عبارتی در برخی از نقاط جریانات فضایی از چنان شدتی برخوردار هستند که منجر به تحولات و تغییرات زیاد در عرصه‌های سکونتگاهی از جمله روستاها می‌شوند. در تحقیق حاضر براساس رویکرد شبکه منطقه‌ای جریانات و پیوندهایی فضایی که در عرصه روستاها اتفاق افتاده است مطالعه می‌شود تا از این طریق مهمترین جریانات فضایی اثرگذار بر فرایند خزش روستایی شناسایی گردد.

بحث و نتایج

جریان جمعیت

مهاجرت یکی از عوامل اصلی تغییر و تحول جمعیت بوده و به دلیل ماهیت خود می‌تواند علاوه بر تغییرات دراز مدت و طولانی، آثار سریع و کوتاه مدتی را نیز در تعداد و ساختار جمعیت ایجاد کند (زنجان، ۱۳۸۰، ۱). براساس (جدول ۱) در بین روستاهای

اتومیلهای شخصی در حمل و نقل می‌دانند (Wassmer, 2000, 3)، یا گسترش شهر در اطراف و حاشیه شهرها و به سمت روستاها، یا در طول بزرگراه‌ها و یا گسترش بی‌برنامه کنترل نشده در سطح شهر خزش شهری تلقی شده است (Hadly, 2000, 5).

خزش روستایی^۱، در دهه ۱۹۷۰ وارد ادبیات کاربری اراضی شده است (Engle, 2010, 2). خزش روستایی را حاصل گسترش روستاها به خارج و به هم پیوستن آن با روستای بعدی تفسیر می‌کنند (Eglin, 2010, 9). بر همین اساس خزش روستایی پدیده‌ای فیزیکی است که متأثر از جریانات فضایی و سازکارهای اجتماعی، اقتصادی زمینه‌های رشد فیزیکی نقاط روستایی را فراهم می‌سازد به طوری که به مرور کاربری‌های زراعی و باغی به کاربری‌های صنعتی، خدماتی و بویژه مسکن تبدیل می‌گردند و در نهایت منجر به ادغام و پیوستن روستاها به یکدیگر می‌شود.

شبکه به مجموعه‌ای از نقاط اتصال روستاها و شهرها یا گره‌های به هم پیوسته روستایی - شهری گفته می‌شود (کاستلز، ۱۳۸۴، ۵۴۴) که نظام وابستگی‌ها و پیوندهای ارتباطی داخلی و خارجی روستاها و شهرها را با یکدیگر نشان می‌دهد. پتراهگت معتقد است که ساختار فضایی هر ناحیه و منطقه از شش بخش حرکات، شبکه‌ها، گره‌ها، سطوح، مراحل انتشار و سلسله مراتب تشکیل می‌شود (Klapka et al, 2010, 54). در این راستا هاگت عوامل شکل‌گیری شبکه را عناصر بالا می‌داند که شکل‌دهی به جریان‌ها فضایی در ناحیه نقش بارزی دارند و سبب تفاوت‌های فضایی با توجه به ویژگی‌ها و نوع شبکه‌های سکونتگاهی می‌شوند (آذرباد، ۱۳۸۸، ۳۹). داگلاس اعتقاد دارد با ایجاد شبکه محلی از روستاها، شهرک‌ها و شهرها توجه یکسانی به مسائل اجتماعی و اقتصادی (سرمایه) صورت می‌گیرد (Douglass, 1999, 49). بر همین اساس نظریه شبکه منطقه‌ای سازمان فضایی فعالیت‌ها را با عنوان شبکه در نظر می‌گیرد. این نظریه به تفسیر جریان جمعیت، سرمایه، کالا، فناوری اطلاعات در واحد سطح منطقه‌ای پرداخته و نظام غیر متمرکز برنامه‌ریزی را در ارتباط با پیوندهای روستایی - شهر پیشنهاد می‌کند. بدینسان این گونه شبکه‌ها در عمل (در همه جا) وجود دارند حتی اگر به شکل ساده و ابتدایی آن باشد. هدف این نظریه با توجه به عدم توفیق مدل‌ها و نظریه‌های سیاست‌گذاری دستیابی به توسعه ناحیه‌ای - روستایی است بطوری که توسعه فضایی در سیاستگذاری‌ها مورد توجه قرار گرفته تا از این طریق بتوان شکافی که از لحاظ برنامه‌ریزی بین شهر و روستا وجود دارد،

2. Structural Adjustment
3. Economic Reforms
4. Survival Strategy
5. Accumulation Strategy

محل فعالیتشان به شکل روزانه است. اغلب، نیروی کار روستاهای مورد مطالعه برای رفت و آمد بین محل اقامت و محل فعالیتشان از وسایل حمل و نقل عمومی استفاده میکنند.

جریان سرمایه

در این تحقیق جریان سرمایه پول حاصل از فروش زمینهای روستاهای مورد مطالعه و سرمایه‌گذاری در بخش‌های صنعتی، کارگاهی، خدمات، مغازه و مسکن را در بر می‌گیرد. براساس جدول ۴، بیشترین قطعات زمین‌های خریداری شده توسط مهاجرین در مساحت ۱۰۰ تا ۴۰۰ متری می‌باشد. بالاترین زمین‌های فروخته شده در روستاهای مورد مطالعه مربوط به دو روستای عماریه و سلیمان‌آباد است. و همچنین کمترین مقدار زمین‌های فروخته شده مربوط به دو روستای سیف محله و جل آخوند محله می‌باشد. بر همین اساس بالا بودن مساحت قطعات زمین در روستای عماریه را باید در زمان ورود مهاجرین (درون کوچ) به این روستا جستجو کرد. زیرا، اکثر مهاجرین در سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۰ وارد این روستا شده‌اند و قیمت زمین به مراتب ارزانتر از دهه ۸۰ بوده است.

مورد مطالعه دو روستای عماریه و سلیمان‌آباد دارای بیشترین حجم جریان مهاجرت درون کوچی هستند. بعد از این دو روستا، به ترتیب روستاهای آخوندمحله، کشکو، جل آخوند محله و سیف محله از لحاظ حجم جریان مهاجرت درون کوچی در مرتبه‌های بعدی قرار دارند. همچنین نوع دیگری از جریان جمعیت به داخل روستاهای مورد مطالعه جریان جمعیتی است که از شهرهای تهران و کرج وارد روستاهای مورد مطالعه شده‌اند.

براساس جدول ۲، دو عامل نبود خدمات و فقدان امکانات کاردر روستاهای مبدأ، مهمترین دلایل مهاجرت بوده است. با توجه به جدول ۳، نیروی کار روستاهای مورد مطالعه در سه مکان به فعالیت پرداخته و بین سکونتگاه‌های روستایی همجوار و شهر تنکابن جابه‌جا می‌شوند. با توجه به داده‌های جدول ۳، افرادی که در روستای محل سکونت خود مشغول به کار هستند شغل کشاورزی و خدماتی دارند. افرادی که برای کار به شهر تنکابن می‌روند کارگران روزمزد، کارگران فنی (کابینت ساز، آرماتور بند...) و همچنین کارمند ادارت دولتی هستند. افرادی که برای کار به روستاهای همجوار می‌روند اغلب کارگر روز مزد و کارگر فنی هستند. جریان جابه‌جایی نیروی کار در روستاهای مورد مطالعه با

جدول (۱): میزان جریان جمعیت از روستاها و شهرهای پیرامونی به داخل روستاهای مورد مطالعه

روستا	عماریه		سیف محله		کشکو		جل آخوند محله		آخوند محله		سلیمان آباد	
	تعداد	مساحت (م ^۲)	تعداد	مساحت (م ^۲)	تعداد	مساحت (م ^۲)	تعداد	مساحت (م ^۲)	تعداد	مساحت (م ^۲)	تعداد	مساحت (م ^۲)
مبدا مهاجرتها												
دو هزار	۵	۲۱,۷	۱	۲۰	-	-	-	-	-	-	-	-
سه هزار	۱۱	۴۷,۸	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
اشکور	۳	۱۳	۲	۴۰	-	-	۲	۳۳,۴	۲	۴۰	۶	۲۴
جل آخوند محله	۲	۸,۶	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	۴
پلطان	-	-	-	-	۲	۳۳,۴	-	-	-	-	-	-
تقی آباد	-	-	-	-	۱	۱۶,۶	-	-	-	-	-	-
بالابند	-	-	-	-	-	-	-	-	۲	۱۴,۲	۱۱	۴۴
جل چلاسر	-	-	-	-	-	-	-	-	۲	۱۴,۲	-	-
سلیم آباد	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	۷,۲	-	-
خشکروود	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۳	۱۲
ایثار ده	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	۴
آخوند محله	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۲	۸
تهران	۲	۸,۶	۲	۴۰	۲	۱۶,۶	۱	۳۳,۴	۲	۴۰	۱	۴
کرج	-	-	-	-	۱	۳۳,۴	۲	-	-	-	-	-
جمع	۲۳	۱۰۰	۵	۱۰۰	۶	۱۰۰	۵	۱۰۰	۱۴	۱۰۰	۲۵	۱۰۰

جدول (۲): عوامل و نیروهای اثرگذار از شرایط سکونتگاه‌های مبدا

روستا		عماریه		سیف محله		کشکو		جل آخوند محله		آخوند محله		سلیمان آباد	
علت مهاجرت		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
نداشتن زمین کشاورزی در روستا		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
نبود خدمات و امکانات مورد نیاز در روستا		۱۵	۷۱,۴	۲	۱۰۰	۲	۶۶,۶	۱	۵۰	۷	۵۸,۳	۱۳	۵۴,۱
نداشتن امکان کار در روستا		۶	۲۸,۶	-	-	۱	۳۳,۴	۱	۵۰	۳	۲۵	۶	۲۵
دور بودن از شهر		-	-	-	-	-	-	-	-	۲	۱۶,۷	۵	۲۰,۹
جمع		۲۱	۱۰۰	۲	۱۰۰	۳	۱۰۰	۲	۱۰۰	۱۲	۱۰۰	۲۴	۱۰۰

مأخذ: بررسی میدانی، پاییز ۱۳۹۱

پس، قطعه زمین‌هایی با مساحت بالاتری را خریداری کرده‌اند. همچنین بالا بودن قطعات ۱۰۰ تا ۴۰۰ متری در روستاهای سلیمان‌آباد و آخوندمحله نیز تحت تاثیر زمان مهاجرت‌ها قرار دارد. زیرا، اکثر مهاجرین (درون کوچ) بعد از سال ۱۳۸۰ وارد این دو روستا شده‌اند و از آنجا که قیمت زمین بعد از سال ۱۳۸۰ افزایش زیادی داشته است مهاجران به علت گرانی زمین قطعات کوچکتری را خریداری کرده‌اند. ساکنان بومی روستاهای مورد مطالعه، زمین‌های زراعی و باغی خود را در قطعات مختلفی فروخته‌اند. در جدول ۵، مساحت قطعات فروخته شده در شش طبقه دسته‌بندی شده‌اند که در بین این طبقات بیشترین مساحت فروخته شده طبقه ۵۰۰-۸۰۰ متر و سپس طبقه ۵۰۰-۲۰۰ متری قرار دارد. زمین‌های فروخته شده در روستاهای مورد مطالعه، شامل زمین‌هایی است که ساکنان بومی روستاهای مورد مطالعه به مهاجرین (درون کوچی) و هم به سرمایه‌داران شهری (تهران و کرج) فروخته‌اند. از طرفی، بیشتر زمین‌های فروخته شده در روستاهای مورد مطالعه از نوع

زمین‌های زراعی است. بر اساس مشاهدات و بررسی‌های محلی، روستاییان جل آخوند محله زمین‌های خود را بیشتر به سرمایه‌گذاران شهری فروخته‌اند و این دلیل بزرگ بودن قطعات زمین خریداری شده نسبت به روستاهای دیگر بوده است. (جدول ۵).

با توجه به جدول ۶، ساکنان بومی روستاهای مورد مطالعه زمین‌های خود را به سه گروه مهاجران (درون کوچی)، ساکنان روستا و سرمایه‌گذاران شهری فروخته‌اند.

منظور از سرمایه‌گذاران شهری کسانی هستند که از شهرهای تهران، کرج، و ... زمین‌های روستا را خریده‌اند. فقط در روستاهای سیف‌محله، کشکو و جل آخوند محله سرمایه‌گذارانی از کرج زمین خریداری کرده‌اند. در دو روستای عماریه و سلیمان آباد به ترتیب برابر با ۷۲,۷ و ۸۸,۸ درصد مهاجرین (درون کوچ) زمین‌های روستا را خریده‌اند. (جدول ۷) مقدار مساحت زمین‌های فروخته شده و همچنین مقدار سرمایه‌ای که از فروش زمین‌ها به روستاهای مورد مطالعه وارد شده است؛ نشان می‌دهد. این جدول کل

جدول (۳): جریان نیروی کار در روستاهای مورد مطالعه

روستا		عماریه		سیف محله		کشکو		جل آخوند محله		آخوند محله		سلیمان آباد	
مکان کار		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
روستای ساکن		۱۵	۳۷,۵	۷	۵۸,۳	۸	۴۰	۵	۴۱,۶	۹	۴۱	۱۵	۴۲,۹
روستاهای همجوار		۱۱	۲۷,۵	۴	۳۳,۳	۷	۳۵	۴	۳۳,۴	۷	۳۱,۸	۱۱	۳۱,۴
شهر تنکابن		۱۴	۳۵	۱	۸,۴	۵	۲۵	۳	۲۵	۶	۲۷,۲	۹	۲۵,۷
جمع		۴۰	۱۰۰	۱۲	۱۰۰	۲۰	۱۰۰	۱۲	۱۰۰	۲۰	۱۰۰	۳۵	۱۰۰

مأخذ: بررسی میدانی، پاییز ۱۳۹۱

جدول (۴): مساحت قطعات زمین‌های خریداری شده توسط مهاجرین در روستاهای نمونه

روستا		عماریه		سیف محله		کشکو		جل آخوند محله		آخوند محله		سلیمان آباد	
مساحت زمین		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۱۰۰-۴۰۰		۵۲,۵	۱۱	-	-	۳۳,۳	۱	۵۰	۱	۵۰	۶	۵۸,۳	۱۴
۷۰۰-۴۰۰		۱۴,۲	۳	۵۰	۱	۶۶,۷	۳	-	-	-	۴	۲۰,۹	۵
۷۰۰-۱۰۰۰		۹,۶	۲	۵۰	۱	-	-	۵۰	۱	۱۶,۷	۲	۱۲,۵	۳
۱۰۰۰-۱۳۰۰		۴,۷	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	۸,۳	۲
۱۳۰۰-۱۶۰۰		۹,۶	۲	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۱۹۰۰-۱۶۰۰		۴,۷	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۱۹۰۰-۲۲۰۰		۴,۷	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
جمع		۱۰۰	۲۱	۱۰۰	۲	۱۰۰	۳	۱۰۰	۲	۱۰۰	۱۲	۱۰۰	۲۴

مأخذ: بررسی میدانی، پاییز ۱۳۹۱

تجاری بوده است (جدول ۸). با توجه به سال سرمایه‌گذاری و تعداد طبقات ساختمان میزان سرمایه‌گذاری نیز متغیر می‌گردد. بعنوان نمونه، در روستای عماریه تعداد ۲ نفر در سال ۱۳۸۰، در بخش ساختمان و هر کدام در ۲ طبقه و برای هر طبقه ۱۲ میلیون تومان و همچنین تعداد ۳ نفر در ۳ طبقه در سال ۱۳۸۵ و برای

مساحت زمین‌های فروخته شده هر یک از روستاهای مورد مطالعه را که هم مهاجرین درون کوچی و هم سرمایه‌گذاران شهری مبادرت به خرید زمین در این روستاها کردند را در بر می‌گیرد. بر پایه محاسبات انجام گرفته و بررسی‌های میدانی، بیشترین میزان سرمایه‌گذاری روستاهای مورد مطالعه در بخش مسکونی و

جدول شماره (۵): مساحت زمین‌های فروخته شده در روستاهای مورد مطالعه

روستا		عماریه		سیف محله		کشکو		جل آخوند محله		آخوند محله		سلیمان آباد	
مساحت زمین		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
۲۰۰-۵۰۰		۱۸,۱	۲	۳۳,۴	۱	۲۵	۱	۲۰	۱	۵۰	۳	۲۲,۲	۲
۵۰۰-۸۰۰		۴۵,۵	۵	۶۶,۶	۲	۵۰	۲	-	-	۳۳,۳	۲	۲۲,۲	۲
-۱۱۰۰ ۸۰۰		۲۷,۳	۳	-	-	-	-	-	-	۱۶,۷	۱	۲۲,۲	۲
-۱۴۰۰ ۱۱۰۰		۹,۱	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۱,۱	۱
-۱۷۰۰ ۱۴۰۰		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۱,۱	۱
-۲۰۰۰ ۱۷۰۰		-	-	-	-	۲۵	۱	۸۰	۴	-	-	۱۱,۱	۱
جمع		۱۰۰	۱۱	۱۰۰	۳	۱۰۰	۴	۱۰۰	۵	۱۰۰	۶	۱۰۰	۹

مأخذ: بررسی میدانی، پاییز ۱۳۹۱

جدول شماره (۶): گروه‌های خریدار زمین‌های روستاهای مورد مطالعه

روستا		عماریه		سیف محله		کشکو		جل آخوند محله		آخوند محله		سلیمان آباد	
گروه خریدار		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
مهاجرین وارد شده		۷۲,۷	۸	-	-	۲۵	۱	۴۰	۲	۶۶,۶	۴	۸۸,۸	۸
ساکنین روستا		۹,۱	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سرمایه داران شهری	تهران	۱۸,۱	۲	۶۶,۶	۲	۲۵	۱	۴۰	۲	۳۳,۴	۲	۱۱,۲	۱
	کرج	۰	۰	۳۳,۴	۱	۵۰	۲	۶۰	۱	۰	۰	۰	۰
جمع		۱۰۰	۱۱	۱۰۰	۳	۱۰۰	۴	۱۰۰	۵	۱۰۰	۶	۱۰۰	۹

مأخذ: بررسی میدانی، پاییز ۱۳۹۱

شده است. شکل ۸، تغییرات کالبدی روستای جل آخوند محله را نشان می‌دهد.

مساحت ساخته شده روستای آخوند محله در سال ۱۳۷۲ برابر با ۱۸۶۴۱ مترمربع و سال ۹۰ برابر با ۳۵۷۵۷ مترمربع بود. به عبارتی در طی سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۹۰ به مساحت ساخته شده روستا ۱۷۱۱۶ مترمربع اضافه شده است. شکل ۹، تغییرات روستای آخوند محله را نشان می‌دهد.

مساحت ساخته شده روستای سلیمان‌آباد در سال ۱۳۷۲ برابر با ۴۲۸۳۰ مترمربع و کل مساحت ساخته شده سال ۱۳۹۰ برابر با ۷۲۰۹۵ مترمربع بود. مقدار مساحت ساخته شده در روستا از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۹۰ در حدود ۲۹۲۶۵ مترمربع افزایش یافته است. شکل ۱۰، تغییرات کالبدی روستایی سلیمان‌آباد را نشان می‌دهد.

گسترش دامنه جریان‌های فضایی در روستاهای مورد مطالعه منجر به پدیده خزش روستایی شده است. برای اثبات این ادعا، مساحت افزایش یافته و سطوح ساخته شده روستاهای مورد مطالعه در فاصله زمانی ۱۳۹۰ - ۱۳۷۲ با عنوان شاخص متغیر وابسته خزش روستایی و سرمایه‌گذاری در بخش مسکن، ساخت کارگاه، ساخت مغازه و پول حاصل از فروش زمین بعنوان متغیر مستقل جریان سرمایه در نظر گرفته شده است. در نهایت، بین متغیر مستقل جریان سرمایه و متغیر وابسته خزش روستایی رگرسیون برقرار شده است. نتیجه نشان می‌دهد که بین جریان سرمایه و مقدار خزش با ضریب رگرسیون (R 0.909) و با (sig0.012) و با سطح اطمینان ۹۵ درصد و خطای کمتر از ۰,۰۵ بین جریان سرمایه و خزش روستایی رابطه معناداری وجود دارد (جدول ۹).

مقدار ضریب تعیین نشان می‌دهد که ۸۲,۵ درصد، خزش روستایی به جریان سرمایه مربوط است و ۱۷,۵ درصد به عوامل دیگری مربوط می‌باشد و مقدار ضریب تعدیل شده برابر با ۷۸,۲ درصد می‌باشد.

هر طبقه ۲۷ میلیون تومان سرمایه‌گذاری کرده‌اند. در دیگر بخش‌ها نیز، با توجه به نوع و مکان مغازه و کارگاه میزان سرمایه‌گذاری متغیر است. بعنوان نمونه، در روستای جل آخوند محله تعداد دو نفر در شهر تنکابن در بخش مغازه سرمایه‌گذاری کرده‌اند که میزان سرمایه‌گذاری آنها در شهر به مراتب بیشتر از روستا است.

روستاهای مورد مطالعه در طی زمان بر اثر نیروها و جریان‌های فضایی (جمعیت و سرمایه) گسترش یافته‌اند و تبدیل به روستاهای بزرگتری شده‌اند. این روستاها، در حال اتصال با یکدیگر هستند.

از سال ۱۳۷۲ تا سال ۱۳۹۰ در طی ۱۸ سال ۳۶۷۶۲ مترمربع به مساحت ساخته شده روستای عماریه اضافه شده است. در واقع روستای عماریه تحت تاثیر فرایندهای اقتصادی و اجتماعی حاکم بر آن و متناسب با افزایش جمعیت و ورود جریان سرمایه به سازمان فضایی - کالبدی کنونی خود دست یافته است. شکل ۵، تغییرات کالبدی - فضایی روستای عماریه را نشان می‌دهد.

مساحت روستای سیف محله در سال ۱۳۷۲ برابر با ۲۴۷۰۰ متر و در سال ۱۳۹۰ مساحت روستا به ۴۰۲۲۷ مترمربع شده است. به عبارتی در طی دوره ۱۳۹۰ - ۱۳۷۲ مقدار ۱۵۵۲۷ مترمربع به مساحت ساخته شده روستا اضافه شده است. شکل ۶ تغییرات کالبدی روستای سیف محله را نشان می‌دهد.

مساحت ساخته شده روستای کشکو در سال ۷۲ برابر با ۳۸۳۵۲ و مساحت کل ساخته شده ۱۳۹۰ برابر با ۵۹۳۲۸ است. به عبارتی در طی ۱۸ سال، ۲۰۹۷۶ مترمربع به مساحت ساخته شده روستا اضافه شده است. شکل ۷ تغییرات کالبدی روستای کشکو را نشان می‌دهد.

مساحت ساخته شده روستای جل آخوند محله در سال ۱۳۷۲ برابر با ۲۲۹۹۲ و در سال ۱۳۹۰ برابر با ۴۷۹۹۱ بود. در طی ۱۸ سال در این روستا ۲۴۹۹۹ مترمربع به سطوح ساخته شده روستا اضافه

جدول شماره (۷): مساحت زمینهای فروخته شده در هریک از روستاهای مورد مطالعه و پول حاصل از فروش زمین

عماریه	کل مساحت زمین فروخته شده	۵۰,۰۰۰ متر
	پول حاصل از فروش زمین	۵۴,۰۰۰,۰۰۰ میلیون تومان
سیف محله	کل مساحت زمین فروخته شده	۳,۶۰۰ متر
	پول حاصل از فروش زمین	۳۶,۰۰۰,۰۰۰ میلیون تومان
کشکو	کل مساحت زمین فروخته شده	۱,۲۰۰ متر
	پول حاصل از فروش زمین	۱۸,۰۰۰,۰۰۰ میلیون تومان
جل اخوند محله	کل مساحت زمین فروخته شده	۷,۶۰۰ متر
	پول حاصل از فروش زمین	۱۱۴,۰۰۰,۰۰۰ میلیون تومان
آخوند محله	کل مساحت زمین فروخته شده	۳,۱۳۰ متر
	پول حاصل از فروش زمین	۴۶,۹۵۰,۰۰۰ میلیون تومان
سلیمان آباد	کل مساحت زمین فروخته شده	۲۵,۲۲۰ متر
	پول حاصل از فروش زمین	۲۲۸,۳۰۰,۰۰۰ میلیون تومان
مجموع حوزه	کل مساحت زمین های فروخته شده حوزه	۹۰,۷۵۰ متر
	کل پول حاصل از فروش زمین های حوزه	۴۹۷,۲۵۰,۰۰۰ میلیون تومان

مأخذ: بررسی میدانی و محاسبات نگارندگان، پاییز ۱۳۹۱

جدول شماره (۸): میزان سرمایه گذاری روستاهای مورد مطالعه

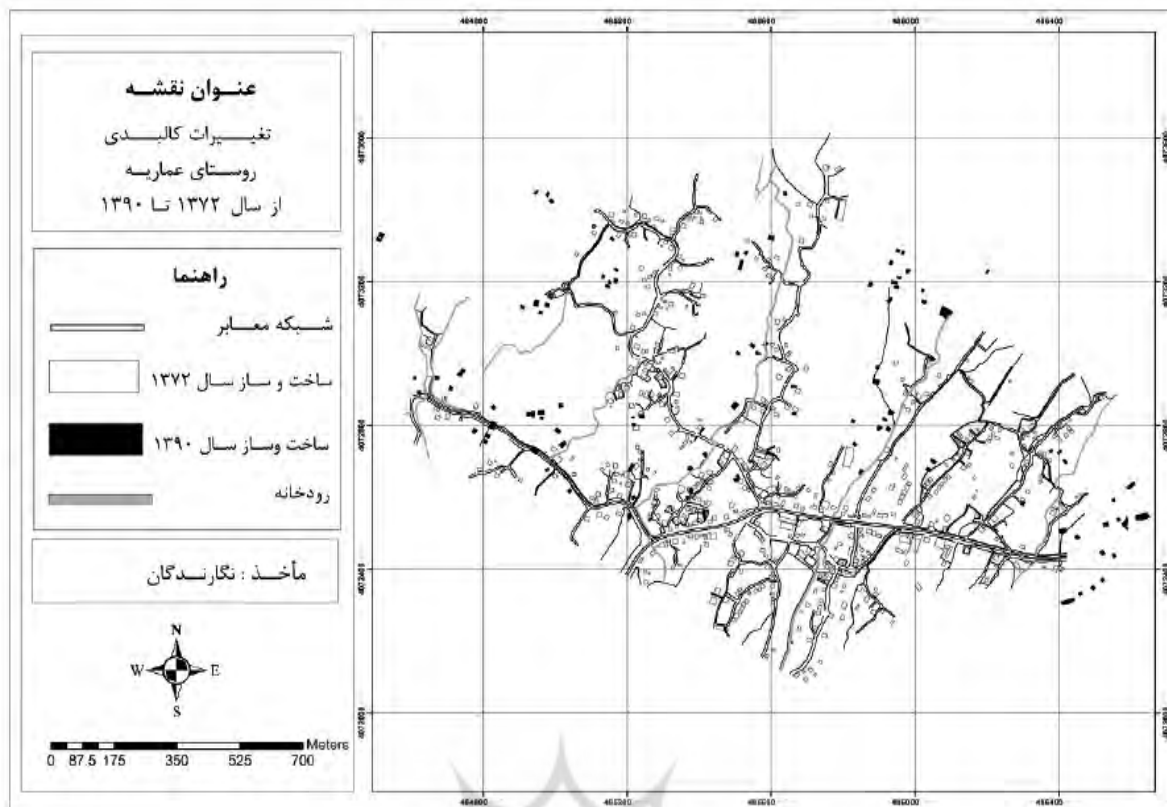
در بخش های مختلف به میلیون تومان

عماریه	بخش مسکن	۳۰۶,۰۰۰,۰۰۰
	بخش مغازه	۲۴,۰۰۰,۰۰۰
	بخش کارگاهی	۱۶,۰۰۰,۰۰۰
سیف محله	بخش مسکن	۸۸,۰۰۰,۰۰۰
	بخش مغازه	-
	بخش کارگاهی	-
کشکو	بخش مسکن	۷۸,۰۰۰,۰۰۰
	بخش مغازه	-
	بخش کارگاهی	-
جل آخوند محله	بخش مسکن	۱۹,۰۰۰,۰۰۰
	بخش مغازه	۶۰,۰۰۰,۰۰۰
	بخش کارگاهی	-
آخوند محله	بخش مسکن	۵۵,۰۰۰,۰۰۰
	بخش مغازه	۵,۰۰۰,۰۰۰
	بخش کارگاهی	۸,۰۰۰,۰۰۰
سلیمان آباد	بخش مسکن	۱۸۸۰,۰۰۰,۰۰۰
	بخش مغازه	۴۹۰,۰۰۰,۰۰۰
	بخش کارگاهی	۳۷,۰۰۰,۰۰۰
مجموع سرمایه گذاری در روستاهای مورد مطالعه	بخش مسکن	۷۳۴,۰۰۰,۰۰۰
	بخش مغازه	۱۳۸,۰۰۰,۰۰۰
	بخش کارگاهی	۶۱,۰۰۰,۰۰۰

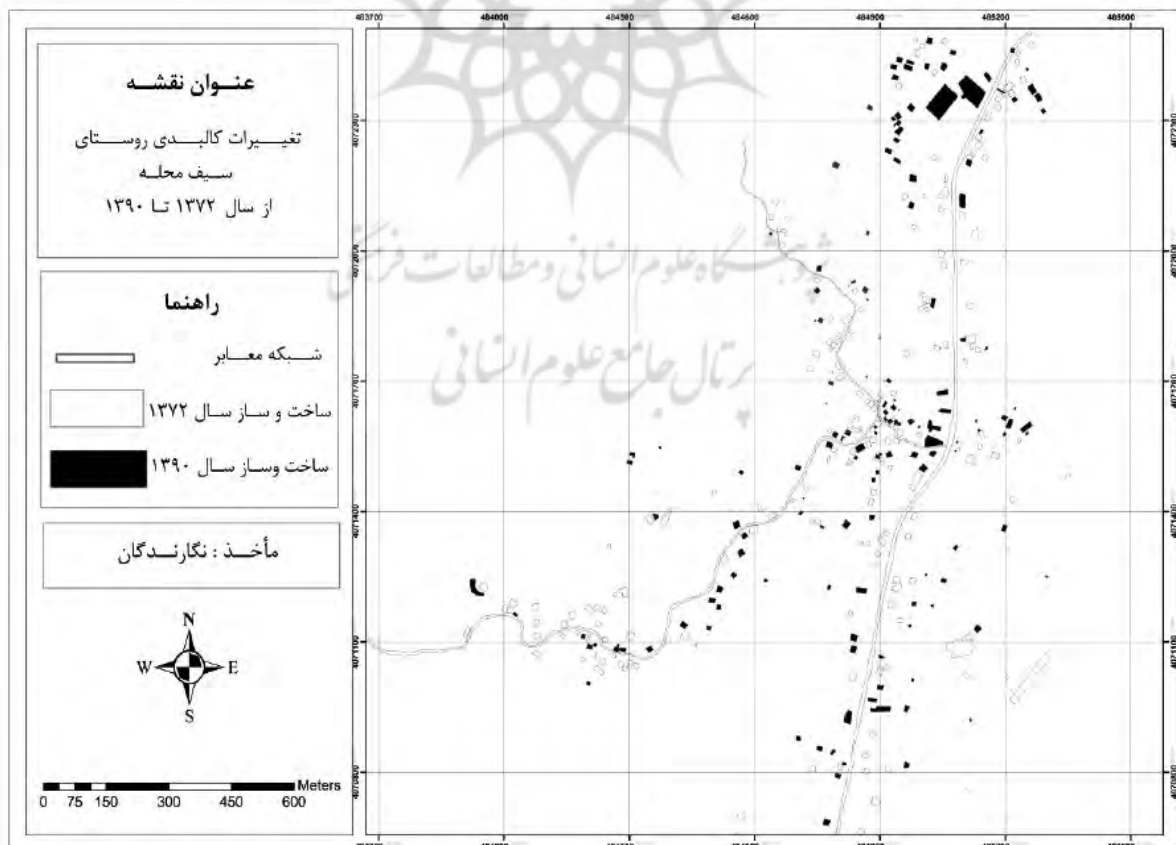
مأخذ: همان، پاییز ۱۳۹۱

برای تعیین نقش جمعیت در خزش روستایی مساحت افزایش

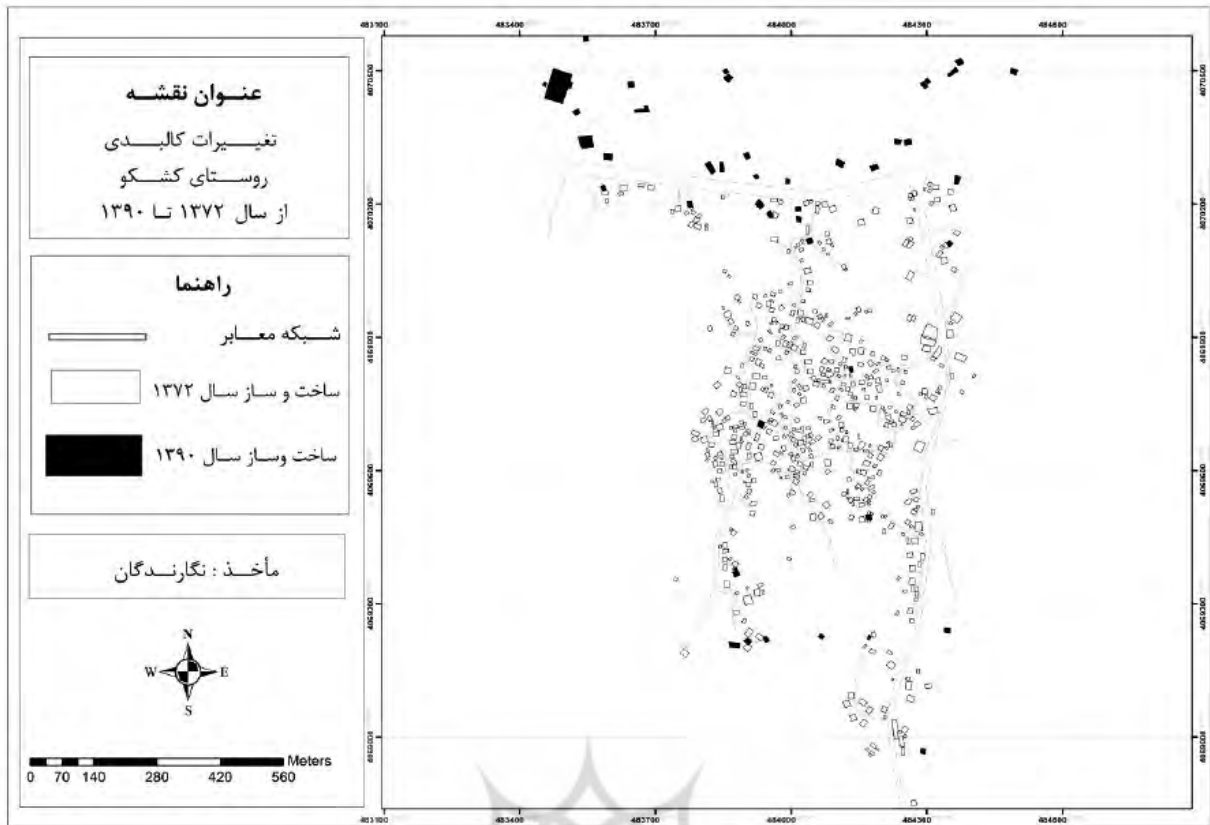
یافته و سطوح ساخته شده روستاهای مورد مطالعه در فاصله زمانی ۱۳۹۰ - ۱۳۷۲ با عنوان شاخص متغیر وابسته خزش روستایی و جریان جمعیت بر اساس نرخ رشد جمعیت در فاصله زمانی ۱۳۹۰ - ۱۳۶۵ و نرخ مهاجرت ۱۳۹۰ - ۱۳۸۵ بعنوان متغیر مستقل در نظر گرفته شده است. در نهایت بین متغیر مستقل جریان جمعیت و متغیر وابسته خزش روستایی رگرسیون برقرار شده است. نتیجه نشان می دهد که بین جریان جمعیت و مقدار خزش روستایی رابطه ای وجود ندارد. زیرا برخی جریان جمعیت پس از ورود به روستاهای مورد مطالعه اقدام به خرید زمین در قطعات کوچک و سپس ساخت و ساز در درون بافت های خالی روستا کردند و این سبب شده است که روستاهای مورد مطالعه در درون بافت نیز با رشد و توسعه درونی مواجه شوند. هر چند جریان جمعیت در افزایش ساخت و سازها تاثیر داشته اما ساخت و سازها از نوع فشرده و داخل بافت روستاهای مورد مطالعه بوده است ولی در گسترش روستاها به خارج از محدوده بافت تاثیر چندانی نداشته اند. در نتیجه جریان سرمایه که حاصل خرید زمین افراد بومی روستا توسط جریان جمعیت بوده منجر به خزش و گسترش افقی روستاهای مورد مطالعه به خارج از بافت شده است. در این راستا جریان جمعیت به نسبت زیادی سرمایه وارد روستاهای مورد مطالعه کرده است و روستاییان به علت نبود تناسب میان ارزش افزوده حاصل از فعالیت کشاورزی (بخش زراعی) با ارزش افزوده ایجاد شده از فروش زمین مبادرت به فروش زمین های خود کرده اند.

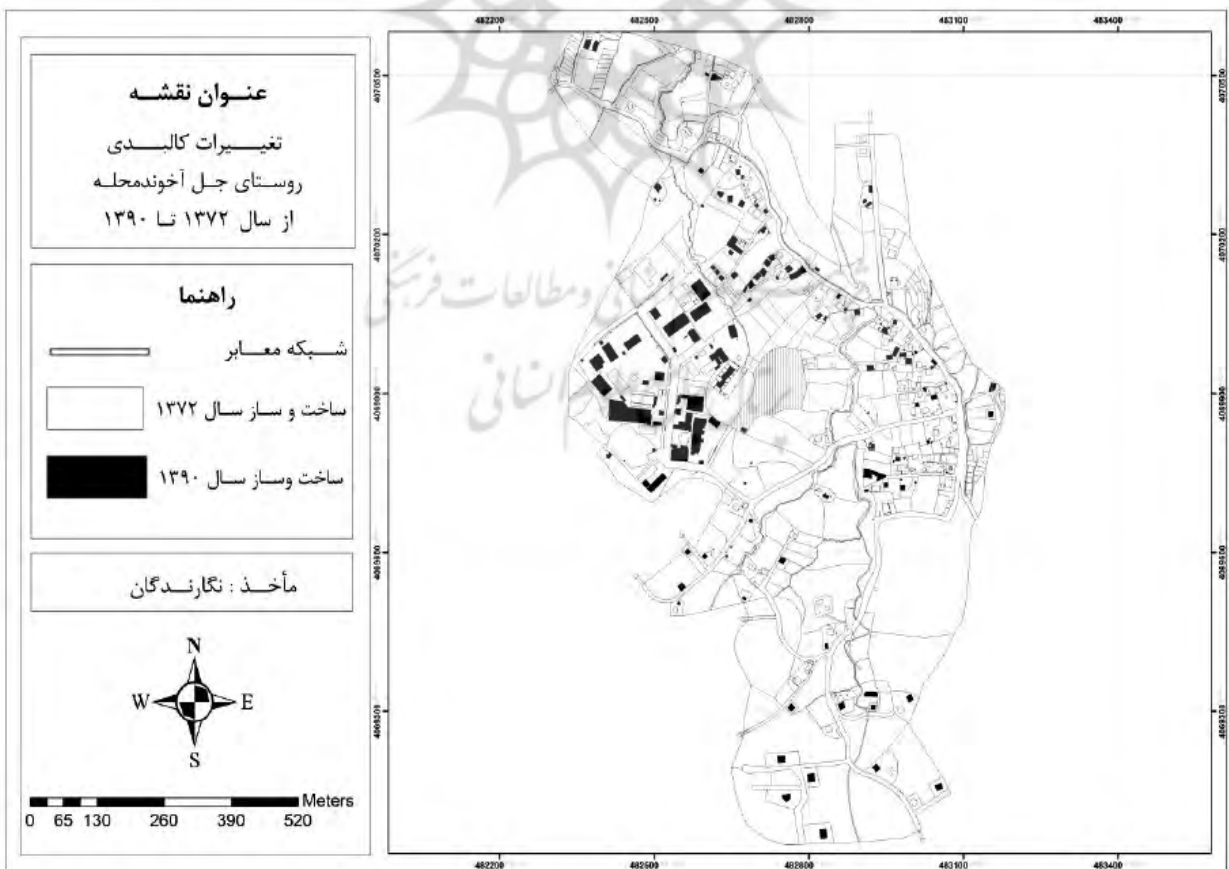
شکل (۵): تغییرات کالبدی روستای عماریه

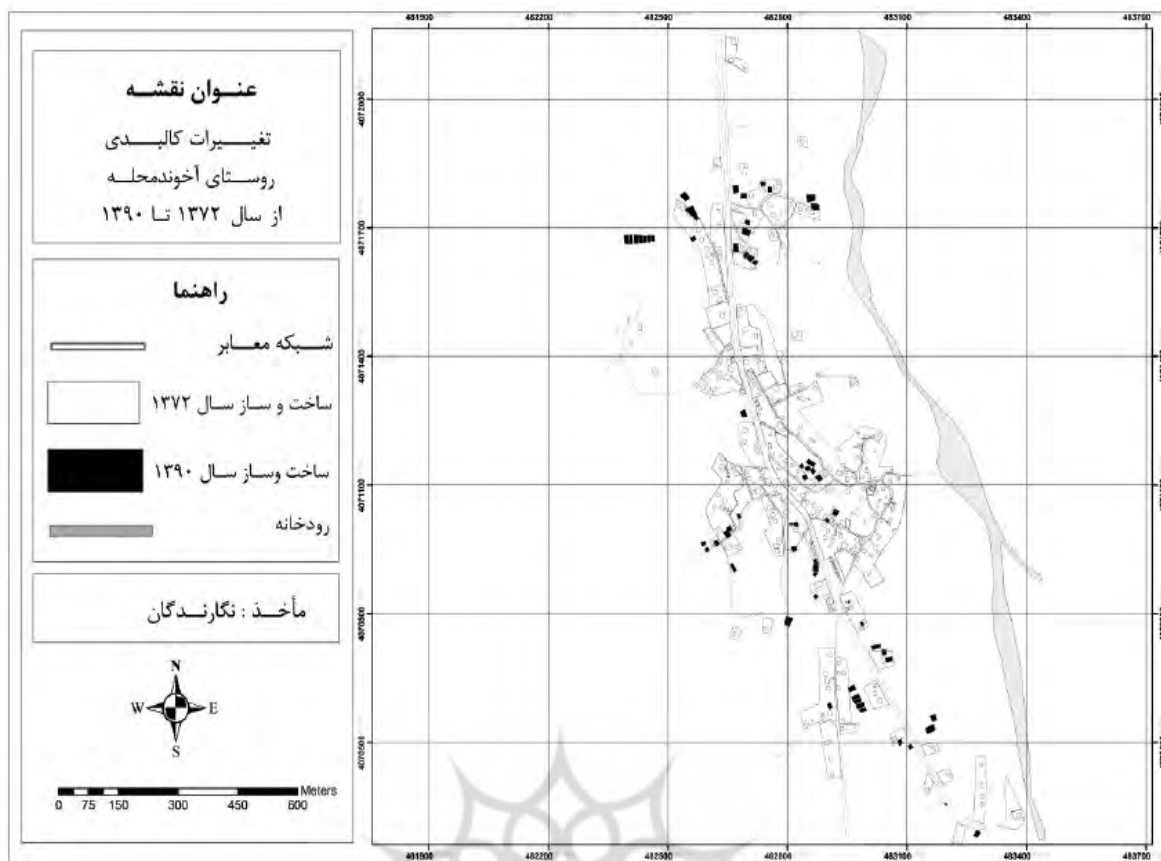
شکل (۶): تغییرات کالبدی روستای سیف محله

شکل (۷): تغییرات کالبدی روستای کشکو

شکل (۸): تغییرات کالبدی روستای جل آخوند محله

شکل (۹): تغییرات کالبدی روستای آخوند محله

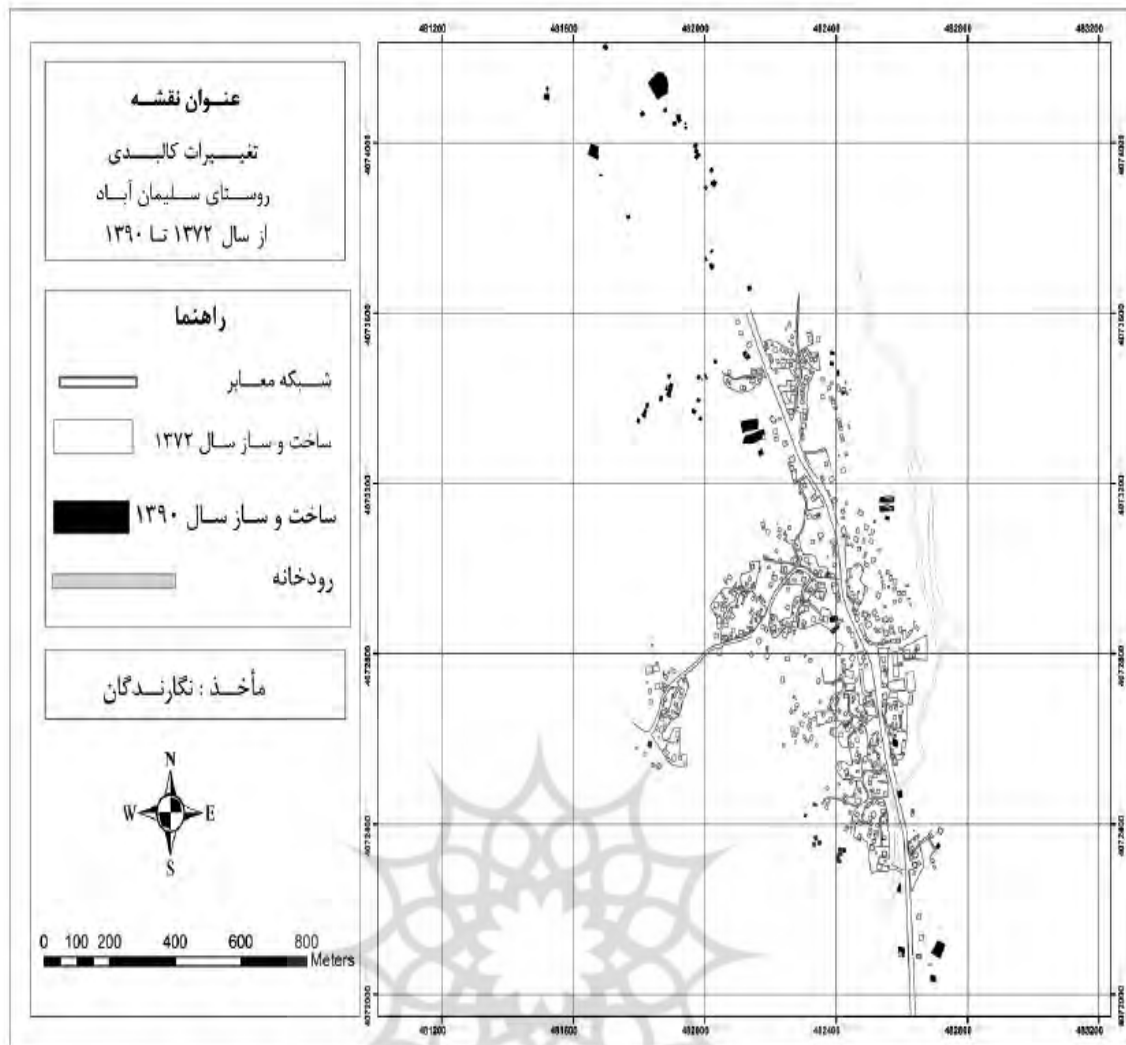
نتیجه‌گیری

تحولات و دگرگونی‌هایی که در روستاهای مورد مطالعه اتفاق افتاده است حاصل جریانات و پیوندهای فضایی بین روستاهای مورد مطالعه و سکونتگاه‌های پیرامونی است. که این جریانات بیشتر در قالب جریان سرمایه و جمعیت نمود پیدا کرده است. در این تحقیق، دو نوع جریان جمعیت مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نوع اول، جریان جمعیتی است که از روستاهای پیرامونی وارد روستاهای مورد مطالعه شده‌اند و نوع دوم، جریان جمعیتی است که از شهرهای تهران و کرج وارد روستاهای مورد مطالعه شده‌اند. اما، اثرگذاری این دو نوع جریان بر روی روستاهای مورد مطالعه متفاوت می‌باشد. نوع اول جریان جمعیت منجر به رشد و توسعه بافت درونی روستاهای مورد مطالعه شده است ولی نوع دوم جریان جمعیت منجر به خزش و گسترش روستاهای مورد مطالعه به خارج از بافت گردیده است در واقع جریان جمعیت نوع اول بیشتر در غالب جریانات فضایی بین عرصه‌های روستایی معنا پیدا می‌کند و نوع دوم جریان جمعیت در قالب پیوندهای روستایی - شهر قرار می‌گیرد. بر همین اساس، جریان جمعیت (نوع اول) از روستاهای کوهستانی به علت عدم وجود خدمات و امکانات و عدم اشتغال به روستاهای مورد مطالعه مهاجرت کرده‌اند.

پول حاصل از فروش زمین‌های خود را در بخش‌های مسکن، ساخت کارگاه، بخش مغازه (بخش صنعتی، خدماتی) و در زمین‌های خارج از بافت روستا و در کنار جاده اصلی روستاهای مورد مطالعه سرمایه‌گذاری کرده‌اند. در همین راستا در یک دوره ۱۸ ساله (۱۳۷۲-۱۳۹۰) در روستاهای عماریه، سیف محله، کشکو، جل آخوندمحله، آخوندمحله و روستای سلیمان‌آباد به ترتیب ۳۶۷۶۲، ۱۵۵۲۷، ۲۰۹۷۶، ۲۴۹۹۹، ۱۷۱۱۶ و ۲۹۲۶۵ مترمربع به بافت کالبدی اضافه شده است. پس می‌توان تاکید کرد که جریان سرمایه به دو شکل منجر به پدیده خزش در روستاهای مورد مطالعه شده است:

جریان سرمایه با ساخت و سازهای تجاری - خدماتی، کارگاهی - صنعتی و مسکونی فضاهای کشاورزی را به عقب رانده است و از این طریق موجب تحول فضای روستایی، ایجاد فرصت‌های اشتغال و تغییر غالب نوع اشتغال از بخش کشاورزی به بخش خدمات، و مهاجرت پذیری روستاها شده است.

در مواردی جریان جمعیت سرمایه دار با نوآوری در کشاورزی اقدام به کشت محصولات تجاری مانند، خرمالو و کیوی کرده و در داخل باغ‌های مذکور اقدام به ویلاسازی کرده است. در نتیجه فضای ساخته شده روستا را افزایش داده‌اند.

شکل (۱۰): تغییرات کالبدی، فضایی روستایی سلیمان آباد

با این اقدام نیز جریان سرمایه‌های از طریق آنها وارد روستاها گردید که نتیجه آن تفکیک اراضی باغی و زراعی، تبدیل زمین‌های زراعی به ویلا و مسکن، افزایش قیمت زمین و بورس بازی و افزایش فاصله طبقاتی در روستاهای مورد مطالعه شده است. مهمترین تاثیر جریان جمعیت با توجه به موارد گفته شده بالا جریان سرمایه‌ای است که با خود وارد روستاها می‌کند و این جریان سرمایه منجر به افزایش درآمد روستاییان از طریق فروش زمین‌های آنها می‌باشد. پس روستاییان پول حاصل از فروش زمین‌های خود را در بخش‌های تجاری - خدماتی، کارگاهی - صنعتی و مسکن سرمایه‌گذاری می‌کنند که نتیجه سرمایه‌گذاری آنها در روستاهای مورد مطالعه منجر به افزایش ساخت و سازها در خارج بافت روستا و در کنار جاده‌های اصلی روستاهای مورد مطالعه، گسترش فیزیکی کالبدی لجام گسیخته و تغییرات بافت سکونتگاهی، گسترش واحدهای خدماتی - کارگاهی، افزایش ساخت و ساز در بخش مسکن؛ بلعیدن زمین‌های زراعی - باغی، را در پی داشته است.

وجود خدمات و امکانات و عدم اشتغال به روستاهای مورد مطالعه مهاجرت کرده‌اند. این مهاجرین پس از ورود به این روستاها همزمان با اجاره‌نشینی در روستا زمین‌هایی در قطعات کوچک (۴۰۰-۱۰۰ متر) که اغلب در درون بافت روستاها قرار دارند خریداری می‌کنند. با این اقدام، جریان سرمایه نیز در روستاها اتفاق افتد. در نتیجه؛ منجر به افزایش جمعیت، توسعه درونی بافت روستاها، افزایش ساخت و ساز (بویره مسکن) و افزایش قیمت زمین؛ در روستاهای مورد مطالعه را در پی داشته است. نوع دوم جریان جمعیت اغلب زمین‌های خارج از بافت و در قطعات با مساحت‌های بزرگ را خریداری کردند.

جدول (۹): خلاصه آماره‌های مربوط به برازش مدل

مدل	ضریب رگرسیون	ضریب تعیین	ضریب تعدیل شده	ضریب تاثیر (Sig)
1	.909 ^a	.825	.782	0.012
متغیر پیش بینی کننده: جریان سرمایه				
متغیر وابسته: خزش روستایی				

منابع

- آذرباد، نسرین (۱۳۸۸)، "تبیین شبکه پیوند شهر و روستا با تاکید بر جریان جمعیتی"، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران.

- تقی زاده، فاطمه (۱۳۸۴)، "نقش بازارهای محلی در پیوند روستایی - شهری با تاکید بر تعادلهای منطقه‌ای"، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

- حافظ نیا، محمد رضا (۱۳۸۰)، مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، انتشارات سمت، چاپ چهارم
- زنجانی، حبیب الله (۱۳۸۰)، "مهاجرت"، چاپ اول، انتشارات سمت، تهران

- سعیدی، عباس و صدیقه حسینی حاصل (۱۳۸۶)، "ادغام کلانشهری سونتگاههای روستایی با نگاهی به کلان شهر تهران و پیرامون"، نشریه جغرافیا، سال پنجم، شماره ۱۲ و ۱۳.

- سعیدی، عباس (۱۳۷۷)، مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت، چاپ هشتم، تهران

- سعیدی، عباس (۱۳۹۰) روابط و پیوندهای روستایی - شهری در ایران، نشر مهر مینو، تهران.

- شمس الدینی، علی و همکاران (۱۳۸۹)، "تحلیلی جغرافیای بر جریانات متقابل روستایی - شهری مطالعه موردی: مرودشت و روستاهای پیرامونی"، فصلنامه جغرافیایی محیط زیست و برنامه‌ریزی اراضی، شماره ۱۱.

- قادر مرزی، حامد (۱۳۸۹)، "تحولات ساختاری - کارکردی روستاهای حریم شهر سنندج در فرآیند گسترش فضایی شهر طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۵۵"، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۵)، "عصر اطلاعات"، ترجمه حسن چاوشیان، جلد دوم، انتشارات طرح نو، تهران.

- مومنی، منصور (۱۳۸۷) تحلیل های آماری با استفاده از (Spss)، چاپ دوم، انتشارات، کتاب نو، تهران.

- Douglass, Mike(1998), A Regional Rural-Urban Linkages: An Agenda for Policy Research with Reference to Indonesia Reprint from Third World Planning Review, Vol 20, No. 1

- Eglin, Ronald.(2010), "A New Village Region: Addressing 'Rural Sprawl'", Journal Transformer, July2010

- Engle, Nate,(2010) "Understanding Rural Sprawl: A Look at Osceola County, Michigan" Spnha Review is Reproduced Electronically By Scholar Works @ GVSU, Grand Valley State University, Volume 6.

- Ewing, R. , (1997) Is Los Angeles-style sprawl desirable?. J. Am. Plan. Assoc. 63. 107-27 .

- Hadly, C. C(2000). " Urban sprawl Indicators, Causes and solution", WWW. CITY. BLOMINGTON

مطالب یاد شده گواه از سطح وسیع تغییرات اقتصادی، خدماتی و کالبدی در روستاهای مورد مطالعه است. این تغییرات نشأت گرفته از جریان سرمایه و جمعیت، منجر به خزش روستاها شده است. تغییر در ساختار اقتصادی در یک روند چرخشی منجر به تغییرات کالبدی و گسترش روستا در سطح شده و از آن تاثیر پذیرفته است. شدت خزش روستایی و گسترش روستاهای مورد مطالعه به گونه‌ای است که در یک دوره ۱۸ ساله (۱۳۹۰ - ۱۳۷۲) ۷۴,۲۹۹۴ هکتار از اراضی روستاهای مورد مطالعه به زیر ساخت و ساز رفته است. این گسترش که اغلب در کنار جاده اصلی و فضاهای خالی بین روستاهای مورد مطالعه می‌باشد منجر به ادغام و اتصال روستاهای مورد مطالعه شده است. در طی ۱۸ سال اراضی زراعی و باغی روستاهای مورد مطالعه توسط روستاییان و جریانات فضایی (سرمایه و جمعیت) به شکل پیوسته و ناپیوسته تبدیل به کاربری‌های مسکونی، تجاری - خدماتی و صنعتی - کارگاهی شده است.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که نحوه مدیریت کنونی برای این گونه از روستاها که در حال تغییرات و تحولات زیاد هستند امکان‌پذیر نیست. زیرا نبود قدرت اجرایی کافی منجر به افزایش و گسترش ساخت و سازها در زمین‌های زراعی - باغی روستاها که اغلب در خارج از حریم تعیین شده طرح هادی روستایی روستاهای مورد مطالعه می‌گردد. پیشنهاد می‌شود که روستاهای نمونه در غالب مدیریت مجموعه روستایی اداره گردد و این مدیریت باید محدوده‌های ثبتی و عرفی روستاهای نمونه را در بر بگیرد تا نظارت و کنترل دقیق‌تری هم بر ساخت و سازهای درون بافت روستا و هم خارج آنها را داشته باشند.

- Hess, G. R (2001). " Just what is Sprawl, Anyway?", www. ncsu. edu/grhess

- Klapka, Pavel, Et All, (2010). "Spatial Organization: Development, Structure And Apporximation Of Geographical System" Moraviam Geographical Reports. Vol.18.

- Lin Robinson, Joshua P. Newell, John M. Marzluf f(2005), Twenty-five years of sprawl in the Seattle region: growth management responses and implications for conservation, Landscape and Urban Planning 71 - 51-72

- Reid Ewing, Rolf Pendall, Don Chen (2008), Measuring Sprawl And Its Impact, Smart Growth America.vol 1.

- Seraje, Mohammed (2007), Livelihood Strategies and their implications for rural-urban linkages: The case of Wolenkomi town and the

surrounding rural kebeles Working papers on population and land use change in central Ethiopia, nr. 10

- Shitrael Mushi, Nimrod(2003), Regonal Development Through Rural-Urban Linkages: The Dar-es Salaam Impact Region, A Thesis submitted to the Faculty of Spatial Planning, University of Dortmund

- Theobald, David,(2003), Defining And Mapping Rural Sprawl: Examples From The Northwest Us, Natural Resource Ecology Lab and Dept.of Recreation & Tourism Colorado State University, Fort Collins

- Wassmer, R. W, (2002) Influences of the Fiscalization of Land Use and Urban-Growth Boundaies, www. csus. edu/ indiv/ w/ wassmerr/ sprawl.

